

Висновки. У процесі розбудови місцевих фінансів в Україні не враховано важливу закономірність, яка характеризує відповідність між обсягом фінансових ресурсів, які мобілізуються органами місцевого самоврядування та функціями і завданнями, що на них покладаються. Відповідно, як засвідчили результати аналізу, переважна частина функцій місцевих органів влади фінансується за рахунок дотацій вирівнювання та субвенцій, що робить їх залежними від центральних органів влади та свідчить про низький рівень їх фінансової безпеки.

Сьогодні в місцевих бюджетах є нестача власних доходів, питома вага яких постійно скорочується. Оскільки фінансова безпека регіонів залежить насамперед від фінансових ресурсів територіальних органів управління, то основні напрями зміцнення їх фінансової безпеки визначаються необхідністю реструктуризації дохідної бази місцевих бюджетів України. Для зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування необхідно розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Податкового кодексу України, яким передбачити:

- розширення переліку місцевих податків та зборів;
- оподаткування податком на нерухоме майно всього майна, розташованого на території відповідних місцевих рад;
- віднесення плати за землю до місцевих податків;
- надання можливості органам місцевого самоврядування регулювати ставки місцевих податків і зборів;
- визначення ставок місцевих податків і зборів залежно від розміру мінімальної заробітної плати.

Література

1. Бабець І.Г. Методичні підходи до оцінювання бюджетної безпеки України / І.Г. Бабець, О.В. Івах // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 204-210.
2. Богомолова Н.І. Ефективність бюджетної політики в системі фінансової безпеки держави / Н.І. Богомолова. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=759>.
3. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки : аналіз. доп. – К. : Вид-во НІСД, 2012. – 25 с.
4. Горалько О.В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки / О.В. Горалько, О.В. Горайська // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 230-237.
5. Звіти про виконання зведеного бюджету Сколівського району за 2008-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://skole-region.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=7&Itemid=8.
6. Інформація про стан виконання Зведеного і Державного бюджетів України за 2008-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.
7. Комарова І.В. Вплив світової фінансової кризи на бюджетну безпеку України / І.В. Комарова, В.І. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу : наук. екон. журнал. – 2010. – № 4(12). – С. 113-117.
8. Криворотов В.В. Экономическая безопасность государства и регионов : учебн. пособ. [для студ. ВУЗов] / В.В. Криворотов, А.В. Калина, Н.Д. Эриашвили. – М. : Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 351 с.
9. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р., № 60. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.expert-ua.info/document/archivera/law5xwqoi/index.htm>.

10. Сунцова О.О. Місцеві фінанси : навч. посібн. / О.О. Сунцова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 560 с.
11. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави : навч. посібн. / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К. : Вид-во ЦУЛ, 2007. – 192 с.

Сорока Р.С., Кметик У.А., Щепаняк І.С. Тенденции бюджетной безопасности местных органов власти

Проведено исследование бюджетной безопасности как составной части финансовой безопасности государства. Определяющие внимание акцентировано на бюджетной безопасности местных органов власти. Исследованы тенденции формирования местных бюджетов как важного звена бюджетной системы Украины на протяжении 2008-2012 гг. Уточнены методические подходы к оценке финансовой автономии местных органов власти как предпосылки их финансовой безопасности. Проанализированы показатели бюджетной безопасности органов местного самоуправления на примере сводного бюджета Сколевского района. Определены направления укрепления финансовой безопасности местных органов власти.

Ключевые слова: бюджетная безопасность, финансовая автономия, местное самоуправление.

Soroka R.S., Kmetyk U.A., Schepanyak I.S. Some Budget Security Trends of Local Authorities

The study of budget security as a part of the state financial security is conducted. Defining attention is focused on the public safety of local authorities. The tendencies of local budgeting as an important link of Ukraine's budget for the period of 2008-2012 are studied. Methodological approaches to the assessment of the financial autonomy of local authorities as a precondition for their financial security are specified. The indicators of fiscal security of local government as an example of the consolidated budget of the Skole district are analysed. The ways of strengthening the financial security of local authorities are defined.

Key words: fiscal security, financial autonomy, local authority, budget, assessment.

УДК 332.2.021

Здобувач О.І. Ступень¹

Львівський національний аграрний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СЕК'ЮТИРИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМЕЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Розглянуто механізм державної підтримки страхової діяльності через аграрний страховий пул, на який покладаються функції з координації та регулювання діяльності страховиків у аграрній сфері. Проаналізовано зарубіжний досвід страхування діяльності земельно-господарських систем. Виділено спільні риси у страхуванні сільськогосподарських ризиків високорозвинених держав.

Запропоновано програми страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою, які можна розділити на такі групи: страхування комплексу ризиків, що призводять до втрати врожаю, страхування доходу сільськогосподарських виробників від впливу кліматичних факторів, страхування доходу сільськогосподарських виробників від впливу цінних факторів.

Ключові слова: сек'ютиризація, аграрний страховий пул, страхування ризиків.

Постановка проблеми. До моменту запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення потрібно здійснити наукове обґрунтування його інституційного забезпечення у зв'язку з тим, що чинна модель, котра передбачає

¹ Наук. керівник: проф. М.С. Богіра, канд. екон. наук

надання широких повноважень Державному земельному банку може призвести до катастрофічних наслідків для продовольчої безпеки держави. Найбільший ризик чинної моделі полягає в тому, що Державний земельний банк може у короткостроковій перспективі здійснити перерозподіл земельних ресурсів на користь крупного капіталу, а у гіршому випадку крупного іноземного капіталу.

Одним із важливих аспектів забезпечення стабільності та безперервності сільськогосподарського виробництва є страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. Страхування сільськогосподарських ризиків є більш важливим для дрібних і середніх сільськогосподарських виробників, оскільки крупний капітал завжди має можливості для диверсифікації видів виробничої діяльності, а отже, і ризиків. За рахунок перетікання фінансових ресурсів у межах фінансово-промислової групи крупний капітал здатний самостійно долати наслідки впливу несприятливих факторів.

Дрібні та середні сільськогосподарські виробники здатні протистояти несприятливим факторам лише шляхом кооперації та акумулювання спільних ресурсів для страхування власної діяльності або використання можливостей страхових організацій. Страхування сільськогосподарських ризиків має певну специфіку через значний вплив природних факторів.

Отже, страхування сільськогосподарських ризиків має такі особливості [3]:

- об'єкти страхування сільськогосподарських ризиків є дуже різноманітними, що належать до тваринництва та рослинництва;
- при страхуванні сільськогосподарських об'єктів потрібно врахувати цілий набір природних, кліматичних і господарських ризиків, що утруднює процес розрахунку вартості страхових послуг;
- реалізація договору страхування характеризується значною трудомісткістю з боку страховика, оскільки потрібно відстежувати процес виготовлення сільськогосподарської продукції на всіх стадіях виробничого циклу;
- у вітчизняних умовах у багатьох випадках відсутня достовірна статистична інформація для розрахунку страхових ризиків;
- для надання послуг страхування сільськогосподарського виробництва страховик повинен мати кваліфікований персонал, детально обізнаних зі специфікою цього виробництва;
- повноцінне страхування сільськогосподарських ризиків можуть здійснювати великі, фінансово стійкі страхові організації, що мають розгалужену мережу представництв.

Мета роботи. Враховуючи специфічні чинники страхування сільськогосподарського виробництва, розвиток цього виду послуг без належної державної підтримки є неможливим. Саме тому потрібно обґрунтувати концептуальні засади сек'юритизації діяльності земельно-господарських систем із врахуванням зарубіжного досвіду та вітчизняних традицій господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання страхування ризиків, пов'язаних із діяльністю земельно-господарських систем, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: К. Вубіна, І. Кушнір, О. Гаманкова, Дж. Вайнію, Л. Гутко, Ю. Томашевський, А. Гордійчук, А. Завада, В. Крестьянінова, В. Мних, В. Пластун, Ю. Клапків, А. Туманова, Л. Бойко, О. Панченко, Р. Мамчук, С.Навроцький, А. Кириченко, Л. Русул та інші.

У наукових публікаціях здійснено аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду сек'юритизації сільськогосподарського виробництва, оцінено досягнення та невдачі вітчизняної діяльності зі страхування господарських систем в аграрному секторі, проте чіткого бачення моделі державної підтримки ринку страхових послуг у аграрній сфері не сформовано.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні в Україні є можливість застрахувати близько 3 % ризиків сільськогосподарського виробництва, на відміну від розвинених країн, де цей показник сягає 90-95 %. На вітчизняному ринку страхових послуг в аграрній сфері повноцінно працює не більше 11 страховиків. Середня кількість страховиків, що присутні в одній області, дорівнює 4,25. За рідкими винятками, жоден із страховиків не має розгалуженої мережі представництв, відсутній дієвий механізм перестраховування ризиків. Окрім цього, більшість страхових послуг націлені на страхування процесу вирощування озимої пшениці [4].

На законодавчому рівні встановлено механізм державної підтримки страхової діяльності через страховий пул. Аграрний страховий пул – об'єднання страховиків, що здійснюють діяльність зі страхування сільськогосподарських ризиків та користуються державною підтримкою. Закон України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державної підтримкою" покладає такі завдання на страховий пул [5]:

- забезпечувати взаємодію учасників системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику;
- організовувати програми перестраховування сільськогосподарських ризиків з метою забезпечення гарантій виконання страховиком зобов'язань перед страховальниками;
- брати участь у розробленні стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій із страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, із врегулювання збитків та проведення експертиз за договорами страхування сільськогосподарської продукції;
- створювати централізовану базу даних із страхування сільськогосподарської продукції, веде облік укладених договорів страхування за інформацією, наданою страховиками;
- проводити дослідження у сфері аналізу ринку страхування сільськогосподарської продукції, зокрема необхідні для актуарного розрахунку страхових тарифів;
- здійснювати контроль за дотриманням умов договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою та стандартних методик андеррайтингу, врегулювання збитків;
- забезпечує покриття катастрофічних ризиків у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- здійснює управління фондом покриття катастрофічних ризиків, інвестує накопичені фінансові ресурси.

Таким чином, на аграрний страховий пул покладаються функції з координації та регулювання діяльності страховиків у аграрній сфері. Це свого роду унікальний у національній системі державного управління приклад делегування державних функцій управління недержавній організації. Насторожує у діяльності Аграрного страхового пулу, що до його складу входять лише чотири стра-

хових компаній: Приватне акціонерне товариство "Страхова компанія "Брокбізнес", Приватне акціонерне товариство "Страхова компанія "Страхові гарантії", Приватне акціонерне товариство "Українська аграрно-страхова компанія", Товариство з додатковою відповідальністю "Страхове товариство "Домінанта". Для забезпечення конкурентних засад на ринку страхових послуг в аграрній сфері потрібно залучати значно більшу кількість страхових компаній.

Зважаючи на те, що ринок страхових послуг в аграрному секторі України перебуває на етапі становлення варто розглянути зарубіжний досвід здійснення цієї діяльності. У США страхування діяльності земельно-господарських систем здійснюється через Федеральну корпорацію зі страхування урожаю. Ця організація перебуває у державній власності і через неї реалізуються державні програми зі страхування сільськогосподарських ризиків. До основних державних програм страхування сільськогосподарської діяльності у США відносять [2]:

- страхування урожаю сільськогосподарських культур від комплексу природних ризиків, що охоплюють посухи, надто низькі температури, надмірну вологість, град, вітер, повені, збитки від комах та захворювань рослин. Програма страхування комплексу природних ризиків передбачає покриття середнього доходу за попередній трьохрічний період у розмірі від 50 % до 100 % залежно від сільськогосподарської культури, що була об'єктом страхування.
- страхування ризиків втрати урожаю унаслідок стихійних лих. Ця програма дає змогу отримати компенсацію фермерам, що не беруть участі в інших програмах страхування. Компенсація збитків за цим видом страхування, зазвичай, здійснюється у розмірі 50 % від середньорічного доходу (за попередній трьохрічний період). Вартість полісу за цим видом страхування субсидується державою, фермер лише повинен відшкодувати витрати на оформлення.
- страхування ризиків, пов'язаних з різким падінням цін на сільськогосподарську продукцію. Згідно із цим видом страхування, фермеру виплачується різниця між вартістю зібраного урожаю та середнім доходом за попередні періоди;
- страхування ризиків, пов'язаних зі зменшенням прибутку. Федеральною корпорацією зі страхування надаються гарантії фермерам, що вартість урожаю зібраного з одиниці площі буде не меншою ніж розрахована за цінами на ф'ючерсні контракти, що діють на момент укладання договору страхування. У разі, якщо ця вартість буде меншою від розміру гарантії, то різниця компенсується.

Федеральна корпорація зі страхування урожаю розробила також інші види страхових послуг для окремих груп сільськогосподарських культур. Державна підтримка ринку страхових послуг в аграрній сфері полягає у повній або частковій компенсації страхових премій залежно від виду страхових послуг.

Організація страхування сільськогосподарського виробництва Канади дещо відрізняється від США. Державну підтримку системи страхування здійснюють через низку державних програм, що мають форму страхування комплексу ризиків та гарантування фермеру отримання доходу у розмірі не меншому від 70 %, що він у середньому отримував за три попередні роки. Уряд Канади також субсидує частину страхових премій за окремими кредитними послугами (від 50 % до 80 %), фінансує адміністративні витрати, пов'язані з реалізацією державних програм, здійснює перестраховування кредитних ризиків у провінціях з найвищим рівнем природних ризиків.

Серед основних державних програм управління ризиками сільгоспвиробників у Канаді можемо назвати [6]:

- програма страхування врожаю, метою якої є пом'якшити наслідки несприятливого впливу природних факторів на діяльність сільгоспвиробників, з урахуванням сезонного впливу на фінансовий стан сільгоспвиробників. Згідно з цією програмою уряд компенсує частину страхових премій та сприяє своєчасному укладанню страхових угод.
- програма стабілізації чистого доходу фермера передбачає створення стабілізаційного фонду, що складається із внесків фермера та уряду. Згідно з цією програмою у разі настання незначних збитків вони порівну розподіляються між фермерами та урядом, у разі значних втрат урядова компенсація може сягати 80 % від втрат. У цій програмі щорічно бере участь до 150 тис. фермерів, 45-55 % із них отримують відшкодування збитків. Витрати держави на фінансування цієї програми щорічно сягають 1,8 млрд канадських доларів на рік [1];
- програми осіннього та весняного авансування передбачають можливість уникнути реалізації фермером продукції на невигідних для нього умовах та допомогти із витратами на посівну кампанію і укладання страхових угод;
- програма підтримки доходу фермерів Канади має на меті допомогти фермерам, що зазнали різкого зменшення доходу унаслідок незалежних від них факторів.

Державна політика у сфері надання послуг зі страхування як на федеральному, так і національному рівнях реалізується за посередництвом спеціалізованої державної установи – Королівської корпорації з надання послуг сільському господарству.

Серед країн Європи цікавим для вивчення є досвід організації страхової діяльності сільськогосподарського виробництва в Іспанії. Програми субсидування страхових премій дають змогу державі компенсувати до 53 % від їх розміру. Частина цієї компенсації надається із загальнодержавного бюджету, а частина – з регіональних бюджетів. Програми страхування аграрного сектору в Іспанії можна поділити на дві групи [2]:

- загальне покриття всіх ризиків. Ця програма є доступною для страхування озимих культур, зокрема пшениці та ячменю.
- страхове покриття від одного до кількох видів ризику, характерне для інших сільськогосподарських культур, таких як виноград, мак, тютюн та інші.

Страхування діяльності земельно-господарських систем в Іспанії відбувається за посередництвом Земельного фонду сумісного страхування, що формується з приватних страховиків. Міністерство сільського господарства Іспанії, водночас надає субсидії та регулює діяльність ринку страхових послуг. Зокрема, контролює процес ціноутворення, контролює діяльність страховиків, перестраховує сільськогосподарські ризики.

У Португалії страхування діяльності земельно-господарських систем здійснюють за посередництвом Інституту страховиків. Ця інституція сформована 22 страховими компаніями, що розробляють спільні страхові продукти та спільні правила здійснення страхування. Державна підтримка страхової діяльності в аграрному секторі Португалії передбачає [2]:

- формування інституційного середовища страхової діяльності;
- координацію діяльності страховиків шляхом взаємодії з Інститутом страховиків Португалії;

- встановлення обов'язкового базового покриття на групу ризиків град плюс перепади;
- встановлення нормованих тарифів на страхові послуги, що в подальшому використовуються для розрахунку дотацій;
- субсидування частини страхових премій;
- здійснення перестраховування за умови настання ексцеденту збитковості.

Спільними рисами у страхування сільськогосподарських ризиків високорозвинених держав є:

- державна підтримка сільськогосподарського сегменту страхової діяльності у зв'язку зі значними ризиками, що важко піддаються прогнозуванню;
- державна підтримка сільськогосподарського страхування здійснюється через державні страхові компанії або через спеціально-створену мережу приватних страхових інституцій;
- держава підтримує сільськогосподарське страхування шляхом компенсації частини страхових премій, компенсації повної вартості страхування за окремими видами страхових програм;
- державні інституції розробляють спеціалізовані страхові продукти, котрі потім субсидує. До таких страхових продуктів, зазвичай, відносять програми страхування врожаю від комплексу сільськогосподарських ризиків, програми страхування доходу сільськогосподарських виробників, від впливу кліматичних та цінних факторів;
- держава здійснює моніторинг та інформаційне забезпечення страхової діяльності в аграрному секторі.

Незважаючи на те, що Закон України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" встановлює окремі пов'язані зі страхуванням сільськогосподарських ризиків у ньому не приписані детально можливі страхові програми. Вважаємо за доцільне, приписати ці продукти у підзаконних актах. Програми страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою повинні враховувати здобутки іноземних держав. Програми страхування можна розділити на такі групи: страхування комплексу ризиків, що призводять до втрати врожаю, страхування доходу сільськогосподарських виробників від впливу кліматичних факторів, страхування доходу сільськогосподарських виробників від впливу цінних факторів.

Висновки. Міжнародний досвід страхування земельно-господарської діяльності показує, що цей процес завжди відбувається за участю держави. Рівень підтримки держави диференціюється від повної державної монополії на ринку сільськогосподарського страхування до створення державно-приватних страхових організацій. В умовах України варто надалі розвивати приватне страхування з державною підтримкою. Прозоре та відкрите функціонування Аграрного страхового пулу відповідатиме кращим зразкам міжнародного досвіду у сфері страхування сільськогосподарської діяльності. Проте цей механізм не функціонуватиме без належної інституалізації. Зокрема, потребує розроблення набору типових страхових послуг, що підтримуватиметься державою.

Література

1. Гутко Л.М. Досвід державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарського виробництва / Л.М. Гутко // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал. – 2009. – № 10. – С. 147-152.

2. Туманова А.А. Особливості страхування сільськогосподарських ризиків у зарубіжних країнах / А.А. Туманова // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції : наук.-практ. журнал. – 2010. – № 2. – С. 29-33.

3. Панченко О.І. Державна підтримка страхування ризиків сільськогосподарських підприємств як основа забезпечення їх стабільного розвитку / О.І. Панченко, Г.А. Рогова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : зб. наук. праць. – Сер.: "Економічні науки". – 2012. – № 1(56). – С. 38-40.

4. Русул Л.В. Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва з державною підтримкою в Україні / Л.В. Русул, А.М. Лупашку // Роль фінансово-кредитного механізму в економічному розвитку країн Східної Європи : матер. інтернет-конф. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://conf.bsfa.edu.ua/sections/strahuvannya_rizik_v_s_lskogospodarskogo_virobnictva_z_derzhavnoyu_p_dtrimkoju_v_ukra_n/.

5. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державної підтримкою / закон України від 09.02.2012 р., № 4391-VI. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

6. Соловійова О.А. Перспективи розвитку страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності / О.А. Соловійова // Фінанси України : журнал. – 2006. – № 5. – С. 122-129.

Ступень О.И. Концептуальные основы секьютизации деятельности земельно-хозяйственных систем

Рассмотрен механизм государственной поддержки страховой деятельности через аграрный страховой пул, на который возлагаются функции по координации и регулированию деятельности страховщиков в аграрной сфере. Проанализирован зарубежный опыт страхования деятельности земельно-хозяйственных систем. Выделены общие черты в страховании сельскохозяйственных рисков высокоразвитых государств.

Предложены программы страхования сельскохозяйственных рисков с государственной поддержкой, которые можно разделить на следующие группы: страхование комплекса рисков, приводящих к потере урожая, страхование дохода сельскохозяйственных производителей от воздействия климатических факторов, страхование дохода сельскохозяйственных производителей от влияния ценовых факторов.

Ключевые слова: секьютизация, аграрный страховой пул, страхование рисков.

Stupen O.I. Some Conceptual Fundamentals of the Securitizing Activity of Land Economic Systems

A mechanism of the state support of insurance activity through the agrarian insurance pool with the functions of coordinating and managing of insurance activity in agrarian sector is highlighted. Foreign experience of land economic systems insurance is analyzed. Some common characteristics in insurance of agrarian risks in highly developed countries are distinguished.

Some programs for agrarian risks insurance with the state support that can be divided into the following groups: complex insurance risks that lead to yield losses; farmers' income insurance against the effects of climatic factors; farmers' income insurance against the effects of price factors, are suggested

Key words: securitizing, agrarian insurance pool, risks insurance, economic system.

УДК 339.138:339.5

Асист. Н.В. Фігур, канд. екон. наук;
студ. А.В. Дуда – НУ "Львівська політехніка"

МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Проаналізовано механізми формування та проведення маркетингових стратегій на підприємствах харчової промисловості України. Розроблено індексно-порівняльний аналіз складових харчової промисловості. Виділено основні елементи комплексу маркетингової стратегії, на основі яких будується стратегія. Сформовано оптимальний механізм формування маркетингової стратегії та її модернізації або ліквідації. Виокремлено